

ANTİKÇAĞ FELSEFESİNİN ORTAÇAĞ FELSEFESİNE ETKİSİ

Emrah BOZKURT

“Avrupa’da Aydınlanmacılık Hareketi’nin Ortaya Çıkışı”
Tezinin “*Antikçağ Felsefesinin Ortaçağ Felsefesine Etkisi*” Bölümüdür.

emrahbozkurt.com

HAZİRAN 2018

TRABZON

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	III

GİRİŞ

1.Aydınlanmacılık Nedir?.....	3
2.Toplumsal Devinimlerde Biraradalık Perspektifi.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ORTAÇAĞ AVRUPASI FELSEFESİ

1.1.Antikçağ Felsefesinin Ortaçağ Felsefesine Etkisi.....	12
1.2.Aristoteles Tercümelelerinin Avrupa'ya Etkisi.....	14
1.3.Thomas Aquinas Özelinde Ortaçağ Felsefesinin Çerçevesi ve Mirası.....	18
1.4.Ortaçağ Aydınlığı/Karanlığı.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

2. AYDINLANMACILIK HAREKETİ'NİN TARİHSEL ALT YAPISI

2.1.Hayat Algısındaki Değişim.....	26
2.2.Rönesans.....	28
2.2.1.Hümanizm.....	31
2.2.2.İtalyan Rönesansı.....	32
2.2.2.1.Niccolò Machiavelli.....	34
2.2.3.Kuzey Rönesansı.....	40
2.2.3.1.Desiderius Erasmus.....	40
2.2.3.2.Thomas More.....	42
2.3.Reform.....	44
2.4.Yeni Dünya ve Yeni Problemler.....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AYDINLANMACILIK HAREKETİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI

3.1.Bilimin Yükselişi.....	50
3.1.1.Francis Bacon.....	52
3.1.2.Yeni Bir Evren.....	56
3.1.2.1.Nicolaus Copernicus.....	58
3.1.2.2.Tycho Brahe.....	60
3.1.2.3.Johannes Kepler.....	61
3.1.2.4.Giordano Bruno.....	64
3.1.2.5.Galileo Galilei.....	66
3.1.3.René Descartes ve Mekanikçi Felsefe.....	70
3.1.4.Isaac Newton.....	79
3.2.Aydınlanmacılık Hareketi'nin Gelişimi.....	85
3.2.1.Thomas Hobbes.....	85
3.2.2.Baruch Spinoza.....	86
3.2.3.John Locke.....	87
3.2.4.Gottfried Leibniz.....	88
3.2.5.George Berkeley.....	88
3.2.6.David Hume.....	89
3.2.7.Montesquieu.....	90
3.2.8.Voltaire.....	91
3.2.9.Jean-Jacques Rousseau.....	92
3.2.10.Denis Diderot.....	94
3.2.11.Immanuel Kant.....	94
SONUÇ.....	98

KAYNAKÇA

1.1. Antikçağ Felsefesinin Ortaçağ Felsefesine Etkisi

Antikçağ felsefesi MÖ ilk bin yılın ortalarında Thales ile başlayıp MS IV. yüzyıl Hıristiyan düşünürlerin ortaya çıkışına kadar devam eden süreçteki düşün faaliyetlerinde kendini bulur.¹ Ortaçağ felsefesi kaynaklarını Antikçağ'ın Stoacılık, Platon, Aristoteles, Roma hukukçularının görüşleri ve Hıristiyanlığın dini ilkelerinden almıştır.² Antikçağ düşüncesinin olduğu gibi alındığını söylemek söz konusu değildir. Aksine, konular tartışma düzlemine, yeni amaçlar doğrultusunda farklı biçimde çekilmiştir. "Ortaçağ, Antikçağ'ı olduğu gibi içselleştirdi, hiçbir gelişme sağlamadı, hatta bu dönemde felsefe yapılmadı" şeklinde bir değerlendirme yapılamaz. Bunun öyle olmadığına dair Betül Çotuksöken şunları söylemekte: "*Platon'un ve Aristoteles'in söyleminde belli belirsiz ortaya konulan tümeller/genel kavramlar tartışması Ortaçağ'ın en canlı tartışma ortamını yaratmıştır. Bu bağlamda, farklı görüşler ortaya çıkmış ve bu görüşler gerçekten de kendi içinde geniş bir yelpaze oluşturmuştur.*"³ Ortaçağ boşlukta doğmuş değildir, Antikçağ'ın bağrında, onun bunalımlarının içinden bir çözüm olarak çıkmıştır. Çoğu zaman sanıldığı gibi aksine Antikçağ uygarlığına son veren bir barbarlık dönemi değil, tersine kendi öz bunalımlarını aşamayan Antikçağ düşüncesi yerine ikame edilen sağlıklı bir çözümdür.⁴ Ortaçağ'ı en çok karakterize eden feodal sistem karalamalardan nasibini almış olsa da Avrupa toplumuna demokrasiyi, laisiteyi, insan haklarını, kişisel özgürlüklere açılan yolun feodal zihin yapısının sözleşme esasına borçlu olduğu unutulmamalıdır.⁵ Feodalitenin üzerine dayandığı temel tüm ilişkilerin birebir olması ve sözleşmeye dayanmasıdır. Sözleşme zihniyetinin gelişmesi her şeyin önceden belirli olduğu Tanrısal bir konumlanıştan, her şeyin insan tarafından belirlendiği özel bir konuma geçişin de göstergesidir.

Antikçağ ve Ortaçağ'ın bazı konularda aynı tutumu sergiledikleri görülmektedir. Bunlardan birisi bilginin azınlık elinde sır olarak kalması ve zanaatkârların aşağılanıyor olmasıdır. Aristoteles'in sırlarla ilgili kitabındaki görüşlerine ve ustası Sokrates'e göre, bilimin sırları halk yığınları tarafından keşfedilmemeleri için keçi ve koyun postlarına yazılmamıştır. Aynı anlayış Ortaçağ'da Hıristiyanlık üzerinden devam etmiştir. Matta İncil'inde (7:6) İsa şöyle diyor: "*Kutsal olan şeyleri köpeklere vermeyin. İncilerinizi domuzların önüne atmayın, yoksa bunlar ayaklarıyla çiğnedikten sonra dönüp sizi parçalayabilirler.*" Hıristiyan uleması

---

¹ Cevizci, a.g.e, s.34.

² Göze, a.g.e., s.83.

³ Betül Çotuksöken, "Betül Çotuksöken'le Ortaçağ Üstüne" (söyleşi:Özer Sayan), *Doğu Batı-Ortaçağ Aydınlığı Özel Sayısı*, sy.33, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, Ankara 2014, s.178.

⁴ Mehmet Ali Kılıçbay, "Ortaçağ'ın Orta Malı Olmadığına Dair", *Doğu Batı-Ortaçağ Aydınlığı Özel Sayısı*, sy.33, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, Ankara 2014, s.70.

⁵ Kılıçbay, a.g.m., s.79.

yüzyıllarca bunu, değerli şeylerin seçkin olduğu ve gerçekler yayıldığı takdirde tehlikeli olabileceğinden bir sır olarak saklanması gerektiği şeklinde yorumladılar. Avrupa kültüründe yüzyıllarca önemli şeylere ilişkin yaygınlaşması felaket getirecek gizli bilgiler olduğu fikri devam etmiştir. Avrupa'nın entelektüel tarihinin başlangıcından itibaren fikirlerin aktarılmasının taşıdığı önem, bilgiye ilişkin sırlara yalnızca az sayıda seçkinin sahip olması gerektiği fikriyle daima çatışma içersinde olmuştur. Çoğu Rönesans zanaatkârı ve mühendisi de kendi icraatlarını gizli tutmak istemiştir. Fakat bunun nedeni yalnızca malidir, kitlelerin değersiz olduğu fikrine dayanmamaktadır. Bir süre sonrada patent uygulaması ortaya çıkmıştır. Düşüncede farklı uygulamada ortak olan bir başka tutum ise tekniğin aşığılanması ya da onun getirilerinin önlenmeye çalışılmasıdır. *Banausia* kelimesi Yunanca'da teknik sanatlar ya da el işçiliği anlamına gelir. Platon makine imal edenlerin değersiz olduklarını ve hiç kimsenin kızını bunlardan biriyle evlendirmemesi gerektiğini söyler. Aristoteles ise el işçilerini yurttaş listesinden çıkarmıştır; onları kölelerden ayırt etmesinin tek sebebi, köleler gibi sadece bir kişiye değil, çok sayıda kişiye hizmet ediyor olmalarıdır.⁶ Hıristiyanlıkta ise el emeğine önem verilmiştir -İsa uzun yıllar elleriyle çalışmış, marangozluk yapmıştır- çalışmayı gerekli görmüştür. St. Paul, "çalışmayan yemez" demiştir.⁷ Ancak emeği kutsayan Kilise, çalışmanın doğal sonucu olan kazanca, servete, zenginliğe karşı çıkmıştır. Kilise'nin bu anlayışının doğal olarak mevcut statükosunu tehdit eden teknik gelişmeyi kapsadığını söylemek mümkün değildir. Araçların bilgi kaynakları olduklarına inanılması ve yalnızca insanın doğal ve araç kullanmaksızın gördüğü şeylerin bilgisini oluşturabileceğine ilişkin köklü düşüncenin terk edilmesi gerekiyordu. Bu düşünce Galileo'nun teleskop ile ulaştığı başarılarla kadar devam etmiştir denilebilir. Değersizlik ithamlarına karşı tekniğin savunulması ve kültürün özgür sanatlarla, uygulamalı faaliyetlerin ise köle emeğiyle eşit sayılmasının reddedilmesi, geleneksel bilimin imgesinin reddini ve bilmekle yapmak arasındaki temel ayrımın son bulmasını sağladı. Bilimin Yükselişi de köle gibi değerlendirilen teknisyenlerin, tekniği geliştirerek mevcut düzene karşı bir devrim ateşini yakmasıdır.

Ortaçağ Hıristiyan düşüncesinin MS V. yüzyıla kadar süren ilk dönemi *patristik (Platoncu Hıristiyan Tanrıbilimi)*, bu tarihten Ortaçağ'ın sonuna kadar süren ikinci dönemi ise *skolastik (Aristotelesçi Hıristiyan Tanrıbilimi)* dönemdir. Platon'un etkisi XIII. yüzyıla kadar ilk skolastik düşünürlerde de devam etmiştir, fakat Aquinolu Thomas ile yerini Aristoteles

---

⁶ Paolo Rossi, *Modern Bilimin Doğuşu*, çev. Neşenur Domaniç, İstanbul 2009, s.18,21,22,27.

⁷ Göze, *a.g.e.*, s. 97.

egemenliğine bırakmıştır.⁸ Ortaçağ düşüncesine büyük etkisi olan Aziz Aurelius Augustinus Antikçağ düşüncesini Ortaçağ'a taşıyanlardan birisidir. Platon geleneğini sürdürmüş olması, Platonculuktan almış olduğu belirlemeleri içselleştirerek daha sonrası için ortam hazırlamıştır. Ortaçağ felsefesini biçimlendiren bir diğer isimse Boethius (MS 477-524)'dur. Boethius'ta hem Platon hem de Aristoteles'ten izler bulmak mümkün, bu iki filozof arasında bir köprü oluşturmaya çalışmıştır. Onun bilgi anlayışında yavaş yavaş bireyin önemi ortaya çıkmaya başlamıştır. Ortaçağ düşünce yöntemi de dikkat çekicidir. Herhangi bir konuda düşünülebilecek her şey dikkate alınmakta, lehte ve aleyhte olan her şey düşünölmekteydi. Analitik felsefe geleneğinde bu yöntem hâlâ kullanılmakta, bu yüzden Ortaçağ felsefi, analitik felsefe geleneğinde hâlâ varlığını sürdürüyor denilebilir.⁹

---

⁸ Hançerlioğlu, *a.g.e.*, s.120.

⁹ Çotuksöken, *a.g.s.*, s.183,185.

KAYNAKÇA

- Akay, Ali, "Aydınlanma Üzerine: Eski ve Yeni Etkiler", *Toplumbilim-Aydınlanma Özel Sayısı*, sy.11, Temmuz 2000, İstanbul 2007, s.145-151.
- Aktay, Yasin, "Modernizmin Aydınlanma Vehmi", *Toplumbilim-Aydınlanma Özel Sayısı*, sy.11, Temmuz 2000, İstanbul 2007, s.103-112.
- Albayrak, Aydın - Deveci, Cem, "Ortaçağ Sonunda Evrensel Hukuk Arayışı ve İnsan Hakları: Vitoria'nın Siyaset Kuramı", *Doğu Batı-Ortaçağ Aydınlığı Özel Sayısı*, sy.33, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, Ankara 2014, s.253-281.
- Anderson, Perry, "Modernlik ve Devrim", çev.Ali Türker Erdağı, *Toplumbilim-Aydınlanma Özel Sayısı*, sy.11, Temmuz 2000, İstanbul 2007, s.121-130.
- Anlı, Ömer Faik, "Hümanizm, Aydınlanma, Epistemoloji İlişkisi Antropo-epistemolojinin Olanacağı", *Bilim ve Ütopya*, sy.263, Mayıs 2016, Ankara 2016, s.21-24.
- Burke, Edmund, "Muhafazakârlık, Aydınlanma ve Siyaset", çev.Fatih Duman, *Muhafazakâr Düşünce*, sy.1, Yaz 2004, Ankara 2004, s.31-53.
- Casanova, José, *Modern Dünya'da Kamusal Dinler*, çev.Mehmet Murat Şahin, Sakarya 2014.
- Cassirer, Ernst, "Aydınlanma Çağının Düşünme Biçimi", çev.Doğan Özlem, *Toplumbilim-Aydınlanma Özel Sayısı*, sy.11, Temmuz 2000, İstanbul 2007, s.37-49.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Ankara 2017.
- Çiğdem, Ahmet, "'Şimdi" Sorulan Bir Soru Olarak Aydınlanma Nedir?", *Toplumbilim-Aydınlanma Özel Sayısı*, sy.11, Temmuz 2000, İstanbul 2007, s.91-94.
- Çotuksöken, Betül, "Betül Çotuksöken'le Ortaçağ Üstüne" (söyleşi:Özer Sayan), *Doğu Batı-Ortaçağ Aydınlığı Özel Sayısı*, sy.33, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, Ankara 2014, s.175-198.
- Çotuksöken, Betül, "Düşünme ve Dil Bağlamında Aydınlanmacı Özne", *Toplumbilim-Aydınlanma Özel Sayısı*, sy.11, Temmuz 2000, İstanbul 2007, s.141-144.
- Çüçen, Abdülkadir, "Kötülük Problemi", *Doğu Batı-Ortaçağ Aydınlığı Özel Sayısı*, sy.33, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, Ankara 2014, s.113-132.
- Dellaloğlu, Besim, "Aydınlanma, Modernite, Post-Modernite ve Sonrası", *Toplumbilim-Aydınlanma Özel Sayısı*, sy.11, Temmuz 2000, İstanbul 2007, s.85-89.
- Demirci, Kürşat, "ENGİZİSYON", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1995, XI, s.238-241.
- Denby, David, "Aydınlanmanın Krizi, Modernizmin Krizi Mi?", çev.Lerzan Caner Taşçier, *Toplumbilim-Aydınlanma Özel Sayısı*, sy.11, Temmuz 2000, İstanbul 2007, s.95-101.
- Dickens, Charles, *İki Şehrin Hikayesi*, çev.Esen Rüzgar, Ankara 2012.

- Engineri, Melisa, "Aydınlanma Çağı ve Felsefesi", (Araştırma, Mersin Üniversitesi, 2008), s.1-15.
- Erdemli, Atillâ, "Aydınlanma Filozofu Olarak Descartes", *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi*, sy: 27, 1990, s.99-113.
- Foucault, Michel, "Aydınlanma Nedir?", çev.Eda Özgül-Özlem Oğuzhan, *Toplumbilim-Aydınlanma Özel Sayısı*, sy.11, Temmuz 2000, İstanbul 2007, s.69-76.
- Foucault, Michel, "Doğruyu Söyleme Sanatı", çev.Eda Özgül-Özlem Oğuzhan, *Toplumbilim-Aydınlanma Özel Sayısı*, sy.11, Temmuz 2000, İstanbul 2007, s.77-80.
- Fromm, Ercih, İtaatsizlik Üzerine, çev.Nurdan Soysal, İstanbul 2016.
- Göka, Erol, "'Güç İlişkileri" Açısından Aydınlanma", *Toplumbilim-Aydınlanma Özel Sayısı*, sy.11, Temmuz 2000, İstanbul 2007, s.113-119.
- Göçmen, Doğan, "Aydınlanmacılığın Tarihsel Anlamı ve Güncel Mirası Üzerine", https://www.academia.edu/5215849/Ayd%C4%B1nlanmac%C4%B1%C4%B1%C4%9F%C4%B1n_Tarihsel_Anlam%C4%B1_ve_G%C3%BCncel_Miras%C4%B1_%C3%9Czerine, (erişim. 06.06.2018-13:50), s.1-14.
- Gürkan, Salime Leyla, "ENDÜLJANS", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2011, XXXX, s.549-552.
- Güvenç, Sıla Şenlen, "Letters Written By A Turkish Spy Eserinde Aydınlanma: Kartezyen Felsefesi", *Dörtöğe-Felsefe ve Bilim Yazıları*, sy.2, Bahar 2012, s.201-210.
- Göze, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul 2016.
- Habermas, Jürgen, "Şimdinin Kalbinde Amaç Yüklenmek: Foucault'un Kant'ın "Aydınlanma Nedir?" Metni Hakkındaki Konferansı Üzerine", çev.Eda Özgül-Özlem Oğuzhan, *Toplumbilim-Aydınlanma Özel Sayısı*, sy.11, Temmuz 2000, İstanbul 2007, s.81-83.
- Hançerlioğlu, Orhan, "Bilgicilik Akımı", *Felsefe Ansiklopedisi*, c. I, İstanbul 1993, s.168.
- Hançerlioğlu, Orhan, "Dekartçılık", *Felsefe Ansiklopedisi*, c. I, İstanbul 1993, s.285-286.
- Hançerlioğlu, Orhan, *Düşünce Tarihi*, İstanbul 2017.
- Hançerlioğlu, Orhan, "Humanizm", *Felsefe Ansiklopedisi*, c. II, İstanbul 1993, s.341.
- Hume, David, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. çev.Aziz Yardımlı, İstanbul 1997.
- Harman, Ömer Faruk, " ENDÜLJANS", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1995, XI, s.209-211.
- İrem, Nazım, "Karanlık/Aydınlık Anlatısı Olarak Ortaçağ ve Eski/Yeni Tarih Yazımı", *Doğu Batı-Ortaçağ Aydınlığı Özel Sayısı*, sy.33, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, Ankara 2014, s.133-155.

- İşler, Ertuğrul, "Voltaire ve Rousseau Etrafında Aydınlanma Çağı Fransız Yazını'na Bir Bakış", *PAÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi*, sy.5, 1999, s.48-53.
- Kaçar, Turhan, "Ortaçağ'ın Dinsel Fermantasyonu", *Doğu Batı-Ortaçağ Aydınlığı Özel Sayısı*, sy.33, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, Ankara 2014, s.97-111.
- Kant, Immanuel, "Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt", çev.Nejat Bozkurt, *Toplumbilim-Aydınlanma Özel Sayısı*, sy.11, Temmuz 2000, İstanbul 2007, s.17-21.
- Karlığa, Bekir, "Doğu-Batı Düşüncelerinde On Üçüncü Yüzyıl Dönüşümü", *Doğu Batı-Ortaçağ Aydınlığı Özel Sayısı*, sy.33, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, Ankara 2014, s.159-172.
- Kayapınar, Mehmet Akif, "Aydınlanma Zihniyeti'nin Ötesi: Antropokozmik Bir Bakış Açısı", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, c. XII, sy.22, Ocak 2007, s.27-38.
- Kayhan, Aslı, "Aydınlanma ve Jean-Jacques Rousseau", *Toplumbilim-Aydınlanma Özel Sayısı*, sy.11, Temmuz 2000, İstanbul 2007, s.57-68.
- Kılıçbay, Mehmet Ali, "Ortaçağ'ın Orta Malı Olmadığına Dair", *Doğu Batı-Ortaçağ Aydınlığı Özel Sayısı*, sy.33, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, Ankara 2014, s.69-79.
- Kıllıoğlu, İsmail, "Aydınlanma'nın Felsefi Temellerinin Tartışması II", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sy.5, Bahar 2015, s.333-359.
- Kömeçoğlu, Uğur, "Eleştirel Kant'ı Eleştirememek", *Toplumbilim-Aydınlanma Özel Sayısı*, sy.11, Temmuz 2000, İstanbul 2007, s.135-139.
- Le Goff, Jacques, "Ortaçağ'da Batı Avrupa", çev.Nilüfer Uluç, *Doğu Batı-Ortaçağ Aydınlığı Özel Sayısı*, sy.33, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, Ankara 2014, s.39-68.
- Mendelssohn, Moses, "Aydınlanma Nedir? Sorusu Üzerine", çev.Ali İrgat, *Toplumbilim-Aydınlanma Özel Sayısı*, sy.11, Temmuz 2000, İstanbul 2007, s.13-15.
- Özcan, Zeki, "Ortaçağ'da Birey ve Bireyleşme", *Doğu Batı-Ortaçağ Aydınlığı Özel Sayısı*, sy.33, Ağustos-Eylül-Ekim 2005, Ankara 2014, s.11-37.
- Öz, Mustafa, "RÂFİZİLER", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2007, XXXIII, s.396-397.
- Rossi, Paolo, *Modern Bilimin Doğuşu*, çev.Neşenur Domaniç, İstanbul 2009.
- Rousseau, Jean-Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, çev.Vedat Günyol, İstanbul 2016.
- Russell, Bertrand, *Batı Felsefesi Tarihi*, çev.Ahmet Fethi, İstanbul 2017.
- Saygın, Alkım, "Kant'ın Aydınlanma Görüşü ve Foucault'nun Eleştirileri Üzerine", https://www.academia.edu/29148072/Kant_%C4%B1n_Ayd%C4%B1nlanma_G%C3%B6r%C3%BC%C5%9F%C3%BC_ve_Foucault_nun_Ele%C5%9Ftirileri_%C3%9Czerine_Alk%C4%B1m_Sayg%C4%B1n_Kahve_Molas%C4%B1_12.04.2013-26.04.2013, (erişim. 06.06.2018-13:50), s.1-11.

- Schmidt, James, "Aydınlanma Nedir? Moses Mendelssohn ve Immanuel Kant Berlinische Monatsschrift'i Nasıl Yanıtladı", çev.Fahrettin Altun, *Toplumbilim-Aydınlanma Özel Sayısı*, sy.11, Temmuz 2000, İstanbul 2007, s.23-36.
- Şekerci, Ahmet Erhan, "Avrupa'da Aydınlanma ve Dini Tolerans Algısının Düşünsel Temelleri", *21. Yüzyılda Din ve Uluslararası İlişkilerdeki Dönüşüm*, ed. Filiz Çoban Oran, Ankara 2017, s.147-177.
- Şekerci, Ahmet Erhan, "Aydınlanma ve Bilim: Bilimsel Zihnin Yeniden İnşası ve Dönüşümü", *Bilim Tarihi ve Felsefesi*, ed.Ömer Bozkurt, Mardin 2016,
- Şekerci, Ahmet Erhan, *Aydınlanma ve Din*, İstanbul 2015.
- Şekerci, Ahmet Erhan, "Aydınlanmanın Ulusal Karakteri Üzerine Analitik Bir Deneme", *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni*, ed. Bayram Ali Çetinkaya, c. III, İstanbul 2015, s.153-212.
- Taşçı, Serdar, "Aydınlanma(ma)nın Felsefesi", *Toplumbilim-Aydınlanma Özel Sayısı*, sy.11, Temmuz 2000, İstanbul 2007, s.131-134.
- Timuçin, Afşar, "Aydınlanma Düşüncesi", *Toplumbilim-Aydınlanma Özel Sayısı*, sy.11, Temmuz 2000, İstanbul 2007, s.51-56.
- Tunçel, Ahu, "Yöntem Ya Da Eleştiri Yetisi Olarak Aydınlanma Akılcılığı", *Tabula Rasa*, sy: 25-26, 2012, s.70-82.